

DE WERELD TUSSEN TWEË STOKKEN

50 schoolwandkaarten uitgerold

LOWIE BRINK

W BOOKS

Inhoud

INLEIDING 4

EEN MOEILIJKE START

- 1 Grote idealen en kleine kaarten **10**
 2 'Eene kaart uit de middeleeuwen,
 in het een of ander klooster gevonden' **13**

AFSTANDSWERKING

- 3 Niet de Bos van de Bosatlas **17**
 4 Het geheim van duidelijkheid **20**
 5 Mijlpaal of mislukking **24**

BELETTERING

- 6 Ongeletterde en geletterde kaarten **29**
 7 Kaartontwerp in een klooster **32**

KAARTPROJECTIE

- 8 Concurrentie tussen de projecties **36**
 9 Een nieuwe wereldkaart voor
 een andere wereld **40**

RELIËFWEERGAVE

- 10 De diepe kloof tussen pedagoog
 en cartograaf **44**
 11 Het wonderbaarlijke, plastische
 effect van Wenschow **49**
 12 Denkbeeldig maar toch realistisch **52**

KLEURGEBRUIK

- 13 Eene schoone landkaart **56**
 14 Op een zwarten grond **60**

BEELDSYMBOLEN

- 15 'Als Te Lintum iets doet, doet hij
 het op zijn wijze' **64**
 16 Breken met de symbolen **68**

DUITSE CARTOGRAFIE

- 17 Plastik ist Trumpf! **72**
 18 'Dr. Niermeyer aus Rotterdam' **76**
 19 'Haack-Painke-Ferrari' **80**

ECONOMIE

- 20 'Voorstellingen aanzienlijk afwijkend
 van die der bestaande kaartwerken' **84**
 21 Cartografische helden **87**
 22 Uitgegeven in een kopieershop **90**

GESCHIEDENIS

- 23 Een op hol geslagen tijdmachine **93**
 24 'Hoe kan men bij geschiedenis-
 onderwijs met ééne kaart volstaan?'
97
 25 'Bruikbaar dan alles wat
 de negentiende eeuw heeft
 voortgebracht' **101**
 26 Adviezen die verkeerd uitpakten **106**
 27 Het maken van een wandkaart stelt
 andere eisen dan het maken van
 een ataskaart **110**
 28 De tiende kaart **114**
 29 Ieder zijn vak **117**
 30 Noblesse oblige **120**

POLDERLAND

- 31 'In het polderland volkomen
 doorkneed' **123**
 32 'Bezeten van een enorme werklust' **126**

GRONDSOORTEN EN BODEMGEBRUIK

- 33 'Er is iets mis met de kaarten van
 ons land' **130**
 34 Experimenten in het Groningse
 hoogveengebied **134**

	POLITIEK		LITERATUUR	202
35	Een kaart vol stamverwantschap	137	REGISTER	204
36	Rumoer rond een schoolwandkaart	141	VERANTWOORDING	
37	Geweerschoten in het oerwoud	146	AFBEELDINGEN	207
			COLOFON	208
	TROPISCH NEDERLAND			
38	Made in Groningen	149		
39	Een overzicht van de Indische cartografie in 1898 op vijf m ²	154		
40	Antillianisering van de schoolwandkaarten	158		
	GEWIJDE AARDRIJKSKUNDE			
41	Reizen die heel wat zouden losmaken	162		
42	De aloude Moederkerk aan stokken	166		
	MISSIE EN ZENDING			
43	De dynamiek van de zending in Nederlands-Indië	170		
44	Cartografie met een missie	174		
	BIJDETIJDS			
45	'Overal in het oosten nog wapengekletter'	178		
46	Onrust aan de grenzen en in de kaarten	182		
47	'Een fijne neus voor het kiezen van actuele onderwerpen'	185		
	DOE-HET-ZELF			
48	'Herzien door K. Zeeman'	188		
49	Een cartografische ode met de Baedeker als gids	192		
50	Een boekillustrator waagt zich op cartografisch terrein	197		

Inleiding

'De grootste duidelijkheid was voor mij altijd de grootste schoonheid.'
(Lessing)

Het was niet om nostalgische redenen dat ik dertig jaar geleden op de boekenmarkt van Deventer mijn eerste schoolwandkaart kocht. En ook de namen van de kaartenmakers - R. Bos en K. Zeeman - zeiden mij niet veel. Wist ik toen wel dat deze Bos niet de Bos van de Bosatlas was? Maar de schoolwandkaart van Gelderland (zie afbeelding) had de aantrekkingskracht van een direct begrijpelijke cartografische weergave van de eigen omgeving. En het was niet nodig om er vlak met de neus op te zitten. Ook op afstand bleef de cartografische uitstraling haar werk doen. Pas later zou ik erachter komen dat anderen - en niet de eersten de besten - dit effect al onder woorden hadden gebracht:

- 'Mit einem Minimum von Linien ein Maximum von Gedanken sagen.' (M. Eckert in *Die Kartenwissenschaft*, 1921)
- 'It has been my experience for many years that in cartographic things the clarity of graphic arrangement is identical to beauty.' (E. Imhof in het *Internationales Jahrbuch für Kartographie*, 1963)
- 'Verder is het bovenal mijn overtuiging, en niet alleen de mijne, dat wanneer de kaart als geheel voldoet aan genoemde criteria van snelle en duidelijke informatie-overdracht, de kaart onverbiddelijk voldoet aan esthetische eisen van schoonheid.' (A.J. Karssen in het *Kartografisch Tijdschrift*, 1977)

Met die aankoop van de schoolwandkaart van Gelderland was in ieder geval voor mij het hek van de dam.

Mijn groeiende verzameling schoolwandkaarten riep steeds meer vragen op en vroeg steeds dwingender om meer informatie. Maar boeken en tijdschriftartikelen over Nederlandse schoolwandkaarten bleken te schitteren door

afwezigheid. Deze kaarten zijn blijkbaar de ondergeschoven kindjes van de Nederlandse kaartenfamilie. Hoe anders te verklaren dat over zo'n bekend onderdeel van de Nederlandse (school)cultuur vrijwel niets is gepubliceerd. En hoe is anders te begrijpen dat deze muurbloempjes, die voor de cartografische kijk op de wereld van veel mensen bepalend zijn geweest, slechts sporadisch aangetroffen worden in openbare collecties. Maar wat is de reden van deze verwaarlozing? Hebben de Nederlandse schoolwandkaarten het misschien aan zichzelf te danken? Toegegeven, ze zijn meestal niet gedetailleerd en niet zeer oud en bevatten weinig versieringen en opsmuk. Smaken verschillen natuurlijk, maar het zou niet terecht zijn als dit de reden voor de verwaarlozing was. Want juist het weglaten van details en versieringen maakt de negentiende- en vooral de twintigste-eeuwse schoolwandkaart zo bruikbaar en duidelijk, en daarom zo aantrekkelijk. Het moet een combinatie van de volgende factoren zijn die de stiefmoederlijke behandeling kan verklaren:

- Schoolcartografie werd lange tijd als een inferieur soort cartografie beschouwd.
- De historische cartografie legde de bovengrens bij het jaar 1850, waardoor vrijwel alle schoolkaarten werden buitengesloten van wetenschappelijke studie.
- Ook het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap had vroeger blijkbaar andere zaken aan het hoofd. Keer op keer lezen we in het genootschapstijdschrift: 'Schooluitgaven worden in den regel niet besproken.'
- (Universiteits)bibliotheken, archieven en musea schaften schoolatlassen en zeker de lastig op te bergen schoolwandkaarten aan stokken in het verleden niet systematisch aan.

- De meeste schoolwandkaarten uit de negentiende en het begin van de twintigste eeuw zijn verloren gegaan.

Dit boek brengt een selectie van vijftig bijzondere Nederlandse schoolwandkaarten voor het voetlicht. De achtergrond van sommige uitzonderlijke of raadselachtige schoolwandkaarten heeft de auteur al eerder uit de doeken gedaan in tijdschriftartikelen. Maar een groot deel van de selectie beleeft hier zijn première in de historische cartografie.

Schoolwandkaart van *Gelderland* van Bos en Zeeman uit 1953 (vierde druk).

OVER HANDKAARTEN, WANDKAARTEN EN SCHOOLWANDKAARTEN

Het is jammer dat de term handkaart in het kaartspel een ingeburgerde term is, maar niet in de Nederlandse cartografie. Zoals ook het geval is met de term wandkaart, geeft handkaart namelijk kort en krachtig aan met wat voor soort kaart we te maken hebben: een kaart van een niet te groot formaat (kleiner dan circa 100 x 120 cm) die bij

1 Grote idealen en kleine kaarten

KAART VAN EUROPA, 1825

Waarschijnlijk had de in zijn tijd bekende aardrijkskundige en geschiedkundige Pieter Harme Witkamp (1816-1892) er nauwelijks tijd voor. Maar de kleine breedgeschouderde man - voormalig onderwijzer en daarna veelpublicist - zag toch het belang in van een in 1860 door het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap te organiseren onderwijstentoonstelling in Amsterdam. Hij zegde toe de leermiddelen voor de vakken aardrijkskunde en geschiedenis uitvoerig te bespreken voor het tentoonstellingsboek. Gezien het volgende citaat uit zijn bespreking heeft hij er geen spijt van gehad: 'De afdeling der hulpmiddelen voor 't onderwijs in de aardrijkskunde had eene eigene bekoorlijkheid, die alle anderen ontbeerden. Reeds bij 't binnentreden der zaal blonken u van alle zijden de geographische kaarten met haar frisch coloriet in de oogen, en onwillekeurig traden u bij dien eersten blik voorstellingen voor den geest van de wonderen door natuur en kunst gewrocht. Met een enkelen oogopslag zaagt ge de geheele aarde, alle zeeën en landen voor u ontrold.' In zijn tentoonstellingsverslag heeft Witkamp het voor een groot deel over aardrijkskundige schoolwandkaarten: 'De wandkaarten moesten wel 't meest de aandacht trekken.' Hij komt naar voren als een deskundig criticus met voor die tijd moderne ideeën:

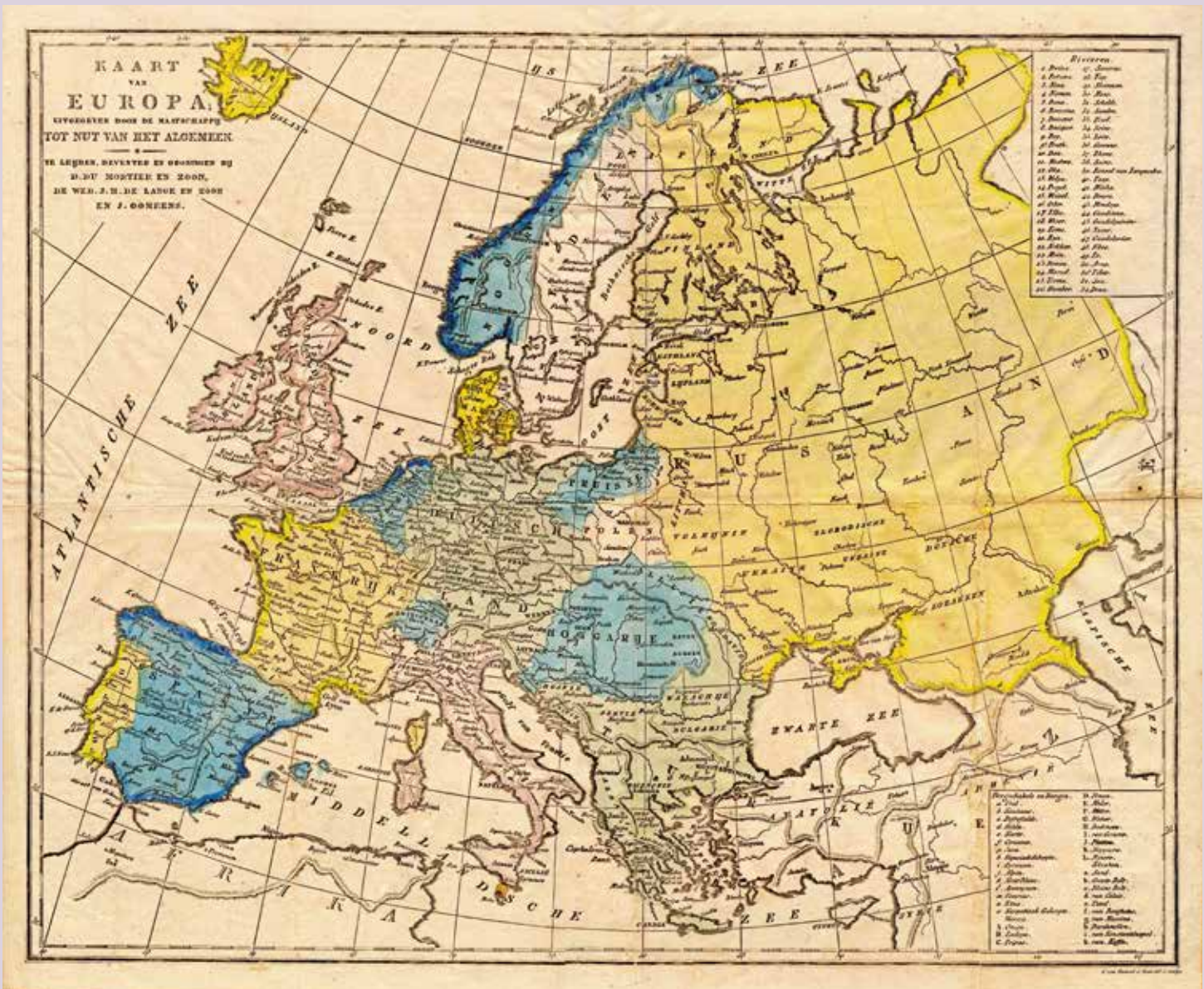
- 'De landkaarten voor de school moeten zich onderscheiden van die, welke men op 't kantoor of bij gezette studie noodig heeft.'
- 'De schoolwandkaarten moeten zelfs van de verst afgelegene schoolbank volkomen onderscheiden kunnen worden.'

Veel negentiende-eeuwse en zelfs twintigste-eeuwse schoolwandkaarten hadden veel bruikbaarere geweest als deze twee ontwerpregels streng in het oog waren gehouden.

De tentoonstelling was ook bedoeld voor leermiddelen uit het verleden en we kunnen Witkamp dankbaar zijn dat hij zich daar ook over uitlaat: 'Eene opmerking bij 't beschouwen der [school]wandkaarten is dat allen eerst sinds weinige jaren zijn vervaardigd. Geene enkele zoodanige kaart uit vroegere eeuwen was op de Tentoonstelling. Ook zou men er te vergeefs naar zoeken, want zonderling, in 't vaderland van een van Deventer, een Mercator, een Ortelius, een Plancius, een Lucas Waghenaer, een Blaeu, een Varen, een Tasman, een Nicolaas Visscher werd voorheen in de volksschool niet dan bij uitzondering onderwijs in de Aardrijkskunde gegeven. De eerste kaarten die bij ons bepaaldelijk tot dit doel werden uitgegeven, waren eene wereldkaart en eene kaart van Europa, door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in 1820 en 1825 verkrijgbaar gesteld.' Interessant is dat hij deze twee kaarten bestempeld als de eerste Nederlandse schoolwandkaarten. Het betreft een *Algemeene wereld*

P.H. Witkamp, 1881.

EEN MOEILIJKE START

KAART VAN EUROPA

- C. van Baarsel, W.C. van Baarsel
- uitgave Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, Leiden, Deventer en Groningen [1825]
- 1 kaartblad, 42 x 53 cm
- schaal [ca. 1:10.000.000]

Het is dan wel even schrikken voor wie in de verklaring leest: 'het eerste en voornaamste oogmerk is het onderrigt' en 'Predikanten, Pastoors, Schoolonderwijzers, Instituteurs, Professoren, in hunne leerscholen, de kaart ophangende, zullen te beter in de gelegenheid zijn, om, bij het behandelen der Bijbelsche Geschiedenis, met gemak en duidelijkheid, de oorden en plaatsen aan te wijzen.' Zo de kaart al ergens voor geschikt is, dan toch zeker niet als schoolwandkaart. Maaskamp beweerde dat hij van tijdgenoten 'algemeene goedkeuring' ervoor verwierf, maar in 1845 klonken heel andere geluiden.

M.D. de Bruyn, godgeleerde, letterkundige en maker van een beroemd geworden wandkaart van Palestina (1844), liet geen splinter heel van Maaskamps kaart. Het begint al in de eerste zin van zijn bespreking bij het noemen van het jaar van uitgave: '1828 (1428 ?)'. De Bruyn kan zich niet iets meer 'antigeographisch' en 'antihistorisch' indenken: 'Eigenlijk is het eene prentekaart,

Fragment (Jeruzalem en omgeving) van de wandkaart van Palestina van Maaskamp uit 1828.

bevattende een collectie misteekende afbeeldingen der Bijbelsche historien, telkens bij de plaatsen gevoegd en alzoo in bonte verwarring door elkander wemelende' (zie fragment). En hij besluit met de vileine opmerking: 'Constructie, bergteekening, topographie, in een woord de geheele voorstelling is onwaar en vol dwaasheden. Men zou denken, dat het eene kaart uit de middeleeuwen was, in het een of ander klooster gevonden.' Het is maar goed dat de arme Maaskamp het niet meer heeft hoeven horen. De met schulden overladen uitgever overleed in 1834. De 'uitvinding' van de allereerste schoolwandkaart van Palestina is echter iets dat ze hem niet meer kunnen afpakken.

3 Niet de Bos van de Bosatlas

NEDERL. OOST-INDIË EN JAVA, 1903

De term 'Bosatlas' is zo algemeen bekend dat opname in het Nederlands woordenboek gerechtvaardigd was. Ook de naam van de man die aan de wieg van deze atlas heeft gestaan, Pieter Roelf Bos, is een begrip geworden. Minder bekend is dat ene Roelf Bos, een tijdgenoot (eind negentiende eeuw), plaatsgenoot (Groningen) en naamgenoot (maar geen familie) van de beroemde maker van de Bosatlas, ook een succesvolle en vernieuwende aardrijkskundemethode voor het onderwijs ontwikkeld heeft.

Aan het eind van de negentiende eeuw werd steeds duidelijker dat het aardrijkskundeonderwijs te eenzijdig gericht was op het intellect, op het uit het hoofd leren van details. Het vanaf 1890 bij P. Noordhoff uitgegeven werk van

R. Bos (1849-1922) was een van de nieuwe aardrijkskundemethoden voor de lagere school die als reactie hierop ontstonden. Zoals gebruikelijk in die tijd kwam deze methode voort uit de eigen ervaringen van R. Bos als 'Hoofd eener School' in Zuidwolde en later in Groningen. De voorwoorden in atlassen (zie afbeeldingen), tekenatlassen en tekenboeken van de Methode R. Bos staan dan ook vol met uitdrukkingen als 'dien ik voor eigen school ontwierp', 'ik heb het bij ondervinding' en 'gebruik beste kleurpotlooden, goed gepunt'. Hij legde de nadruk op zelfwerkzaamheid, oorzaak en gevolg, kaartlezen en kaarttekenen en het beperken van het aantal namen. De kaarten van R. Bos, en met name de wandkaarten, zijn vernieuwend door

Titelpagina van de *Volledige schoolatlas der geheele aarde* van Bos uit 1909.

Titelpagina van de *Schoolatlas van Nederland* van Bos uit 1920.

AFSTANDSWERKING

5 Mijlpaal of mislukking

N. HOLLAND, 1933

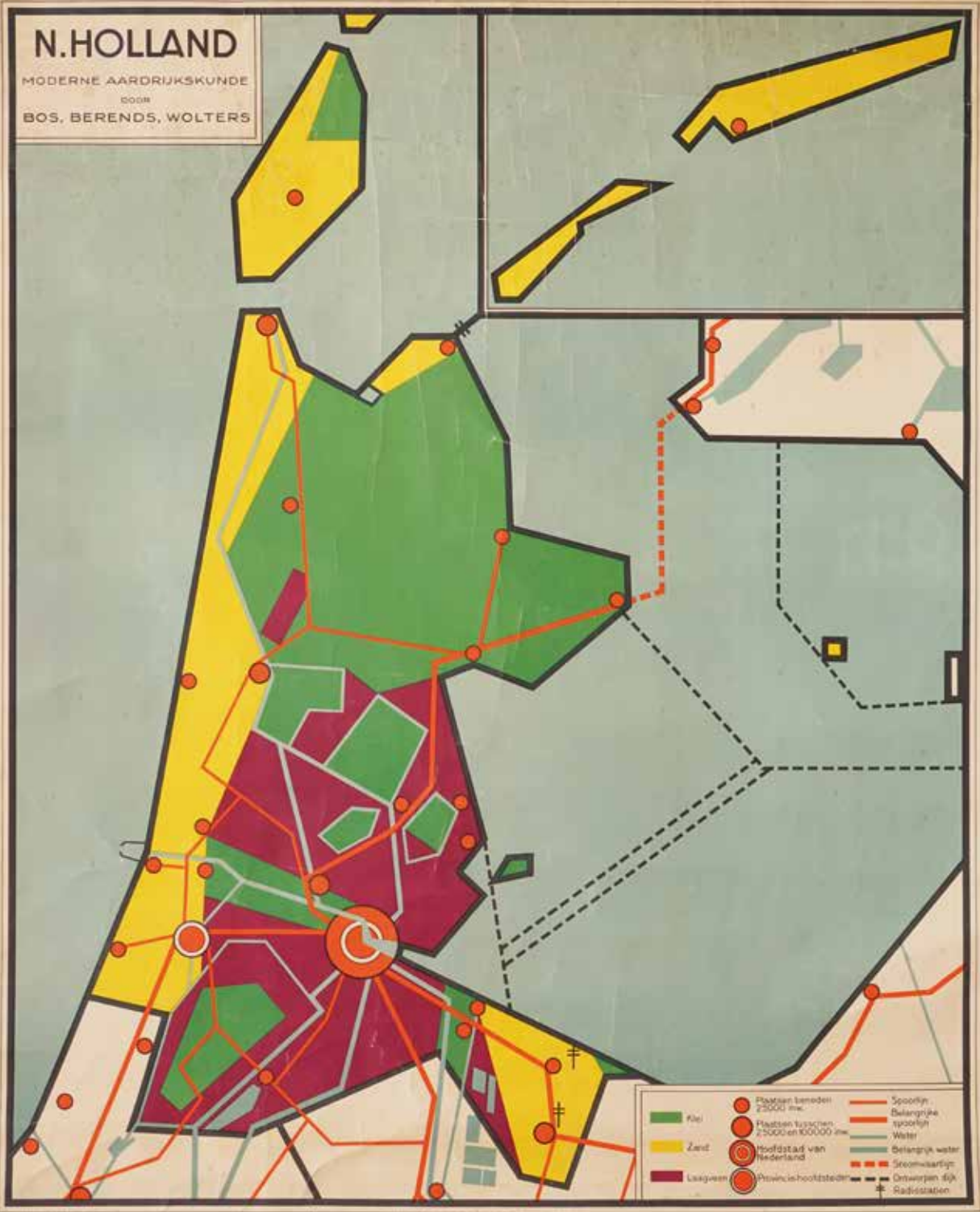
Uitgeverij H. ten Brink had een naam hoog te houden in de Nederlandse onderwijswereld. Het bedrijf stond bekend als een kleine maar eigenzinnige educatieve uitgeverij. In het fonds zat vanaf 1875 een groot aantal schoolwandkaarten. Het ging om traditionele, al of niet 'blinde' wandkaarten vervaardigd door onder anderen Oldenburger, Blink en Schuiling, zoals ook concurrenten als Thieme, Noordhoff en Wolters die aanboden. Vooral die twee laatste domineerden de Nederlandse schoolkaartenmarkt. De zware concurrentie uit Groningen bracht uitgeverij Ten Brink misschien op het idee om het eens over een andere boeg te gooien. Onderwijzer H.B. Bos, 'hoofd eener school' J. Berends en 'leeraar h.b.s.' M.F.J. Wolters begonnen aan de methode *Moderne aardrijkskunde* en in 1933 verschenen wandkaarten van Nederland en de elf provinciën, een leerboekje en een toelichting. Bovendien bracht Ten Brink van Nederland een groot en klein formaat legpuzzel uit, met een opvallende typografie op de doos (zie afbeelding). De uitgever had hoge verwachtingen van de nieuwe methode: 'Een mijlpaal in de geschiedenis van het aardrijkskunde-onderwijs' (zie afbeelding).

De nieuwe kaarten van Ten Brink waren een perfecte representant van het bekende motto van Alexander von Humboldt in de *Bos' schoolatlas der geheele aarde* uit 1877 van uitgeverij Wolters: 'Nur leer scheinende Karten prägen sich dem Gedächtnisse ein.' Een kaart is natuurlijk een vereenvoudigd model van de werkelijkheid, maar in de methode *Moderne aardrijkskunde* was het weglaten en vereenvoudigen (generaliseren) extreem doorgevoerd. 'Door weloverwogen stileering zijn al de overbodige bochtjes weggenomen, zoodat het vormen van een goed kaartbeeld wordt

bevorderd', benadrukte de uitgeverij. Maar het was wel even wennen. 'Vooral bij kaarten op kleine schaal heeft iedere ontwerper de onvermijdelijkheid ervaren van talrijke omissies bij kustvormen, rivier-trajecten, etc. Maar hier wordt welbewust en opzettelijk meer over boord gezet dan tot dusver de gewoonte was', concludeerde een recensent. Om wat voorbeelden te geven van de ver doorgevoerde vereenvoudiging: Urk en Schokland worden op de provinciekaart van Noord-Holland geschematiseerd door respectievelijk een vierkantje en een rechthoekje. De zeer onregelmatige vormen van de Loosdrechtse Plassen zijn voorgesteld door een paar overzichtelijke vlakjes. Op de provinciekaart van Noord-Brabant is geen spoor te bekennen van de Biesbosch. Die was wellicht niet in het strakke stramien te gieten. De grens van Brabant met het noorden van de provincie Limburg laat vier kaarsrechte lijnen naast elkaar zien (zie fragment): de spoorlijn (oranje), een strook zandgrond (geel), de provinciegrens (zwart) en de Maas (blauw).

N. HOLLAND

- [H.B.] Bos, [J.] Berends, [M.F.J.] Wolters
- uitgave H. ten Brink, Arnhem [1933]
- druk A. v.d. Weerd, Arnhem
- 1 kaartblad, 89 x 72 cm
- schaal niet vermeld

7 Kaartontwerp in een klooster

NEDERLAND, CA. 1912

LO, BLO, VGLO, ULO, kweekscholen, HBS, vakonderwijs, weeshuizen, pensionaten, instituten voor doofstommen, blinden en voogdijkinderen. De lijst is waarschijnlijk nog niet eens volledig, maar het geeft een indruk van het uitgebreide werkterrein van de fraters van Tilburg en andere onderwijscongregaties. Vooral in Noord-Brabant en Limburg, maar ook daarbuiten, hebben deze kloostercongregaties van broeders (soms fraters genoemd) en zusters in de negentiende en de twintigste eeuw op religieus, maatschappelijk en cultureel gebied onvoorstelbaar veel tot stand gebracht. De in Tilburg opgerichte 'Congregatie der Fraters van Onze Lieve Vrouw, Moeder van Barmhartigheid' begon in 1844 zeer bescheiden: de zorg voor zeven weesjongens was de belangrijkste taak. Dat dit kleine weeshuis zou uitgroeien tot de grootste Nederlandse broedercongregatie met een eerbiedwaardige reputatie op het gebied van onderwijs, pedagogiek en didactiek kon zelfs de stichter J. Zwijsen, een energieke pastoor in Tilburg, niet bevroeden.

In 1846 zag de 'Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis' (RKJW) het licht. De drukkerij zou al spoedig ook een uitgeverij omvatten, waarvan veel uitgaven op een bijzondere wijze tot stand kwamen. Frater-onderwijzers ontwikkelden in de fraterscholen nieuwe onderwijsmethoden en werden zo frater-auteurs. En na overleg met de frater-uitgeefdirecteur konden dan de frater-drukkers aan de slag. Dit alles pro Deo en Deo juvante. Deze samenwerking van door dezelfde idealen bezielden fraters bleek zeer vruchtbaar. Het leverde succesvolle schooluitgaven op, vooral op het gebied van lezen, schrijven, taal en rekenen en dat tegen concurrerende prijzen: 'De uiterst geringe prijs van de meeste uitgaven [van het RKJW] doen vreezen voor een bankroet van de zoo verdien-

stelijke congregatie.' Ook het vak aardrijkskunde kreeg aandacht van de fraters. Rond 1895 moet het plan zijn ontstaan voor tekenatlassen (1897) en leerboekjes (beide zowel van Nederland als van Europa en de werelddelen) en tevens voor schoolwandkaarten van Nederland (1898), Europa (1899), Palestina (1902) en Noord-Brabant (1904). De frater-ontwerper van dit plan (mogelijk frater Arsenius Lommers, de auteur van de twee leerboekjes) zal gezocht hebben naar een collega voor het tekenen van de kaarten. Uit ruim 500 fraters koos hij Rafaël, een frater met teken-talent.

Peter Klerkx werd geboren op 23 oktober 1856 in Waalwijk en een dag later gedoopt. Zijn ouders konden toen nog niet beseffen dat de dag van de doop, de feestdag van de heilige aartsengel Rafaël, later zijn kloosternaam zou bepalen: frater Rafaël Klerkx. Hij volgde de kweekschool van de fraters in Tilburg, werd novice (kandidaat-kloosterling) in 1875, legde in 1876 examen af als hulponderwijzer en deed in 1878 zijn eeuwige kloostergeloften. Maar liefst vijftig jaar lang - van

NEDERLAND

- Rafaël
- uitgave R.K. Jongensweeshuis, Tilburg [ca. 1912]
- derde druk
- druk W.R. Casparie & Zoon, Groningen
- 1 kaart in 6 bladen, 178 x 151 cm
- schaal [ca. 1:175.000]

Colofon

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

In samenwerking met Antiquariaat
De Wereld aan de Wand, Nijmegen

TEKST

Lowie Brink

REDACTIE

Lucy Holl

VORMGEVING

Miriam Schlick, ExtraBlond

© 2024 WBOOKS Zwolle / de auteur
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze
uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen
in een geautomatiseerd gegevensbestand, of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën,
opnamen of op enige andere wijze, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met
betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke
bepalingen te regelen. Degenen die desondanks
menen zekere rechten te kunnen doen gelden,
kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars
aangesloten bij een CISAC-organisatie is het
auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2024.

Voor kaarten van Noordhoff en Wolters:
© Noordhoff Uitgevers bv Groningen /
Nationaal Onderwijsmuseum Dordrecht

Foto omslag: fragmenten van de schoolwandkaart
van *Overijssel* van Oldenburger en Blink uit 1913.

ISBN 978 94 625 8620 8
NUR 680

Handwritten label on a scroll, possibly containing a name or date.

Handwritten label on a scroll, possibly containing a name or date.

Aut

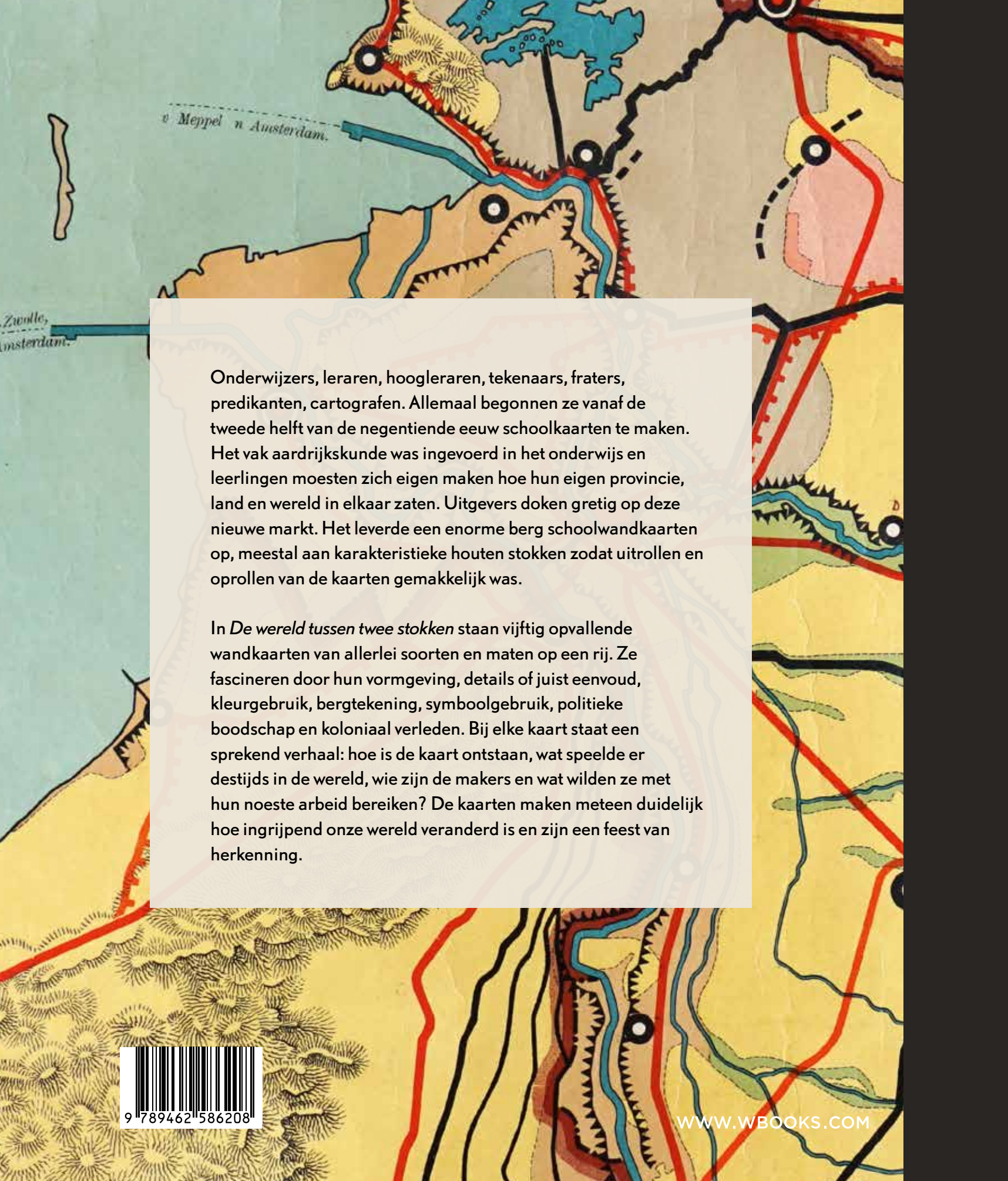
Handwritten label on a scroll, possibly containing a name or date.

Handwritten label on a scroll, possibly containing a name or date.

Handwritten label on a scroll, possibly containing a name or date.

Z. Holland
H. van Brink

Handwritten label on a scroll, possibly containing a name or date.

Onderwijzers, leraren, hoogleraren, tekenaars, fraters, predikanten, cartografen. Allemaal begonnen ze vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw schoolkaarten te maken. Het vak aardrijkskunde was ingevoerd in het onderwijs en leerlingen moesten zich eigen maken hoe hun eigen provincie, land en wereld in elkaar zaten. Uitgevers doken gretig op deze nieuwe markt. Het leverde een enorme berg schoolwandkaarten op, meestal aan karakteristieke houten stokken zodat uitrollen en oprollen van de kaarten gemakkelijk was.

In *De wereld tussen twee stokken* staan vijftig opvallende wandkaarten van allerlei soorten en maten op een rij. Ze fascineren door hun vormgeving, details of juist eenvoud, kleurgebruik, bergtekening, symboolgebruik, politieke boodschap en koloniaal verleden. Bij elke kaart staat een sprekend verhaal: hoe is de kaart ontstaan, wat speelde er destijds in de wereld, wie zijn de makers en wat wilden ze met hun noeste arbeid bereiken? De kaarten maken meteen duidelijk hoe ingrijpend onze wereld veranderd is en zijn een feest van herkenning.

9 789462 586208